ДРАГО ЋУПИЋ (Београд)

УЗЛАЗНИ АКЦЕНТИ У СТАРИЈИМ ГОВОРИМА ЦРНЕ ГОРЕ (И БОШКОВИЋЕВО ИСПИТИВАЊЕ ОВИХ АКЦЕНАТА)

Прве податке о акцентима у говорима данашње Црне Горе добили смо од Вука Караџића тридесетих година 19. вијека, сљедеће, знатно богатије, од Милана Решетара, почетком овога вијека, а од двадесетих година наовамо већ имамо интензивније испитивање говора Црне Горе, па и њихових акцената. Данас имамо доста прегледну, можемо рећи — чак и јасну слику тих говора.

Међу испитивачима црногорских говора почетком тридесетих година нашао се и Радосав Бошковић. У раду *L'examen des dialectes du Vieux Monténégro* (Говори старе Црне Горе)[1] он и М. Малецки, познати пољски славист и сербокроатист, класификовали су староцрногорске и њима сусједне говоре. Те говоре они су класификовали на сљедеће типове: а) *цетињски говорни тип* (који обухвата стару Црну Гору и Приморје од Бара до Боке), б) *барски тип* (који обухвата Бар, Мрковиће и Зупце), в) *кучко-пиперски тип* (обухвата Куче и Пипере) и г) *бјелопавлићко-пјешивачки тип* (који обухвата Бјелопавлиће и Пјешивце). Ова подјела је узела у обзир главне говорне особине ових типова. У свом извјештају за Годишњак Саре и Васе

[1] Bošković, R. et Małecki M., *Przegląd, dialektów Starej Czarnogóry (z uwzględnieniem gwar sąsiednich). (L'examen des dialectes du Vieux Monténégro (Stara Crna Gora) en tenant compte des parlers voisins)*, Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des letters, 1—3. Cracovi 1932, 1—13. Овдје цитирано према изданју овог рада у књизи Р. Бошковића, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, Посебни радови, књ. 1, стр. 23—31.

Стојановић,[2] свега неколике године касније, Радосав Бошковић је ове говоре класификовао према акцентуацији. Та његова подјела изгледа овако:

1) Првој групи припадају они говори „у којима акценат чува своје старо место у свим положајима у речи, уколико, разуме се, нема морфолошког преношења и аналошких укрштања у систему облика."[3] Ту је: *мȳ̏ња̏, сестра̏, на̄ро̏д, ножи̏ћ, гре̄де̂, жене̂, лива̏да, утȏрник.*[4] Овој групи припадају говори Пипера, Подгорице са околином, Зете, Куча и Братоножића.

2) Другу групу чине говори Ријечке, Љешанске и Црмничке нахије, Бара и околине, као и Катунске нахије изузев Озринића, Загарача и Комана.[5] У овим говорима акценат са посљедњег отвореног слога пренесен је као кратки силазни или дуги силазни, зависно од квантитета слога на који се акценат преноси: *мȳ̂ња, се̏стра.*

3) Трећу групу чине говори Озринића, Загарача и Комана. Између претходне и ове групе разлика је у томе што се овдје јавља нови полуузлазни дуги акценат, који се може уважавати као дугоузлазни („респ. *дугоузлазни* акценат", како вели Бошковић).[6] Ту је *мȳ̂ња, се̏стра.* Дакле, ̑ је привидно ′, личи му, тј. недовољно је издиференциран.

4) У четврту групу Бошковић убраја говоре Бјелопавлића, без Вражегрмаца,[7] и Васојевића. У овим говорима акценат са посљедњег слога, отвореног или затвореног, преноси се као ̀ или ′, зависно од дужине слога на који се акценат са ултиме преноси. Бошковић ово назива *„делимично пренесена акцентуација, са оба узлазна акцента".*

Онај дуги полуузлазни акценат који налази у Озринићима, Загарачу и Команима, Бошквић назива озринићким, веже га за Озринићe и каже: „Он није типичан за све представнике овога говора. Чини ми се да га старије покољење редовно изговара. Код млађег се чује место њега ̑." Бошковић наводи примјере овог акцента: *Дра̂шко, ара̂ча, но̂жа, господа̂ру, са̂ми, глава̂ри, проглâси* (императив), *синȏвцу, блȳзу, сељâци,* и још неколико.[8]

---

[2] Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановић II, Београд 1935, 27—29.

[3] *Одабрани чланци и расправе,* 40.

[4] Исто.

[5] Овакву класификацију чине Бошковић и Малецки у *L'exaten*-u, 25—26.

[6] *Одабрани чланци и расправе,* 40.

[7] Према мојим испитивањима и Вражегрмци су подијељени, тако да њихова западна страна, западно од ријеке Сушице, тј. од села Бороњина, припада херцеговачкој а источна бјелопавлићкој акцентуацији (уп. карту у мојој књизи *Говор Бјелопавлића,* СДЗб XXIII, Београд 1977).

[8] *Одабрани чланци и расправе,* 40—41.

Бошковићеву опраду да млађе генерације изговарају ˆ мјесто ˆ провјерио сам у Загарачу и Команима. Нашао сам код једног информатора (Анђа Ј. Шћепановић, 90 г.) примјере *Дра̂шко* и *Дра́шко*. Но, ја сам то протумачио првенствено утицајем озринићког, тј. чевског говора, са којим је информатор био у чешћим контактима због родбинских веза, и тамо је ˆ заиста прешао у ′.[9]

То значи да је развој у Озринићима (овдје се посебно мисли на само Чево), на једној, и Загарачу и Команима, на другој страни, већ у овом вијеку другачије пошао, тј. у Озринићима ка дугом узлазном, а у Загарачу и Команима ка дугом силазном акценту. Тако се данас са сигурношћу може рећи да говори Загарача и Комана припадају староцрногорском говорном типу из Бошковићеве друге групе говора, тако да у трећој групи остаје само говор Чева, дјелимично Велестова и Марковине, али не и Загреде.

Озринићки полуузлазни дуги акценат о којему говори Бошковић заинтересовао је и Митра Пешикана. Послије доста суптилне анализе овога питања он се опредјељује да каже „да је озринићко преношење типа *сви́ла* фонетске природе."[10] Пешикан при томе поставља интересантну хипотезу да су староцрногорски пренесени акценти имали карактер херцеговачке протеротоније, тј. да је и овдје првобитно било у питању преношење са узлазном интонацијом, па да су се касније узлазни акценти прерадили у силазне. Озринићка ситуација, „на коју се може гледати као на прелазну фазу кроз коју су прошли и остали староцрногорски говори",[11] Пешикану служи управо као доказ да у првим фазама акценатских промјена није искључена узлазна интонација и у староцрногорским говорима. Иако није одређен колико Пешикан, Павле Ивић, још у Дијалектологији (1956), рекао је да се у преношењу староцрногорског типа „није морала увек одмах развити силазна интонација на слогу који је примао акценат",[12] што значи да је

[9] П. Ивић каже да је у питању „процес претварања узлазности овог акцента у силазност" (уп. *Дијалектологија српскохрватског језика — Увод и штокавско наречје*, Матица српска Нови Сад, 1956, 157). То се на Загарач и Комане у цјелини може односити, док је у Озринићима полуузланост прешла у чисту узлазност. У то сам се и сам увјерио 1980. године, када сам испитивао говор Чева за потребе пројекта „Српскохрватски дијалектолошки атлас". У Велестову и Марковини, међутим, преваг нула је силазна интонација, као у Загарачу и Команима. Истина, у Велестову се може наићи на по којег старијег информатора (колико их овдје уопште има) у чијем ће се говору у једном моменту чувати *сви́ла*, а у другом *сви̂ла*. Иначе *Дра̂шко* је у Загарачу > *Дра̏шко*.

[10] Уп. Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, Српски дијлектолошки зборник XV, Београд 1965, 26.

[11] Исто, 33.

[12] П. Ивић, наведено дјело, 157.

новоакцентовани слог на почетку, тј. у првој фази промјена, могао имати узлазну интонацију.

Да претпоставке Ивића и Пешикана имају основа имамо доказе у судбини интонације Бошковићевог полуузлазног дугог акцента у Загарачу и Команима, гдје је силазна интонација превагнула највјероватније као говорна дистингција према сусједном бјелопавлићком узлазном акценту у типовима које помиње Бошковић. Треба, наиме, претпоставити и осјећање потребе веће дистингције од говора сусједног племена током средњег вијека, проузроковано припадношћу различитим државним и племенским територијама.

Но да се вратимо на Бошковићево испитивање акцената старијих говора Црне Горе.

У анализи Бошковићеве класификације уочавамо да он не помиње говоре Бјелопавлића и Васојевића, говоре осталих Црногорских брда, говоре Црногорског приморја осим Бара, као ни говоре у долини Лима и мимо Васојевића.[13] Из личних контаката са Бошковићем познато ми је да је он прикупљао податке о овим говорима, односно да је грађу о говору Бјелопавлића сређивао, али су му биљешке изгореле у пожару који је захватио Народну библиотеку у Београду 1941. године.

У првој Бошковићевој групи су и говори Титограда и околине, те говор Зете. И овдје се у међувремену стање измијенило. У овој групи остали су говори Пипера, Куча и Братоножића. Међутим, Подгорица, односно Титоград, затим Љешкопоље и Зета испали су из овог типа и укључили се у другу групу (други тип), којој припадају староцрногорске нахије, истина — са изузетком хипокористика типа *Пêро, Jôво* и сл. (јер је у Титограду, Зети и Љешкопољу, као и у Кучима и Братоножићима, *Пēрō, Jōвō* и сл.). Наравно, Зета и Љешкопоље имају својих специфичности у односу на Бошковићеву другу групу, али се у подјели овог карактера ипак морају уврстити у њу.[14]

Као што није испитивао говоре тзв. Брда, Бошковић није испитивао ни говоре у Боки и Црногорском приморју који припадају старијем, двоакценатском типу. Више од акцента у

[13] Из честих разговора са Р. Бошковићем сазнао сам да га је у Бјелопавлићима посебно интересовао непренесени кратки силазни акценат у затвореној ултими типа: *данȁс, ноћȁс* и сл. ван енклитичке позиције. Схватао је да је у питању аналогија према енклизи. Ако се зна да је такав акценат у Бјелопавлићима пренесен, онда је аналогија према енклизи сасвим нормална, иначе се другим узроцима ова појава не би могла објаснити. Би евентуално емоционалним разлозима.

[14] Више о овоме видјети: Драгољуб Петровић, *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, Зборник за филологију и лингвистику Нови Сад, књ. XVI/2, 1973, 173—195; Драго Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зете*, Јужнословенски филолог, књ. XXXIII, Београд 1977, 265—284.

Бјелопавлићима га је интересовао полугласник, особито поријекло гостиљског рефлекса овога гласа.[15]

Закључујући ово излагање, истичемо да се Радосав Бошковић није посебно бавио испитивањем акцената у говорима Црне Горе, али је, анализирајући ове говоре уопште, изванредно уочио једну интонациону особину која може имати посебног значаја за историју српскохрватске акцентуације. То је полуузлазна интонација дугог акцента озринићког типа, која је у Чеву, изгледа у овом вијеку, прешла у узлазну, а у другим крајевима овог говорног типа — у силазну. Можда ће даља испитивања успјети да прецизније дефинишу овај феномен. Бошковићева заслуга је првенствено у томе што га је именовао.

Драго ЧУПИЧ

ВОСХОДЯЩИЕ УДАРЕНИЯ В СТАРЫХ ЧЕРНОГОРСКИХ ГОВОРАХ И РАБОТЫ РАДОСАВА БОШКОВИЧА ОБ ЭТИХ УДАРЕНИЯХ

Резюме

В этой работе, автор указывает на классификацию говоров старой Черногории, проведенную Малецким и Бошковичем, как и самим Бошковичем. Среди этих говоров, в так называемом озриничком типе, они нашли полувосходящее долгой ударение, которое покрывает ареал Озриничей, Загарача и Комане. Впоследствии это долгое ударение в Чеве (части Озринича) превратилось в долгое восходящее, а в Заграче и Комане в долгое нисходящее ударение. Так нпр. озриничское *мȕња* в Чеве (но не у всех Озриничей) дает *мȕња*, а в Загараче и Комане *мȕња*. Автор указывает, что Р. Бошкович не исследовал восходящие ударения и в остальных старых черногорских говорах.

[15] Бошковић је сматрао да би у Гостиљу рефлекс полугласа какав срећемо у Пиперима (реда *е*, тј. *ä*) могао бити аутохтон. Међутим, како су се потомци старих Гостиљана населили на више мјеста у нижим предјелима Бјелопавлића, а у свим тим мјестима рефлекс је *а*, то је прихватио став да се ипак ради о пиперском утицају а не о аутохтоној појави. Рефлекс реда *е* може се срести једино још у источним селима Мартинића, која су најближа Пиперима, док га западније нигдје нема, упркос чињеници да у западним Мартинићима има насеља са већином становништва из Гостиља.